

**МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА
БИРО ЗА РАЗВОЈ НА ОБРАЗОВАНИЕТО
ПРОГРАМА ЗА РЕФОРМИРАНО ГИМНАЗИСКО ОБРАЗОВАНИЕ**

НАСТАВНА ПРОГРАМА ПО

ХЕМИЈА

ЗА III ГОДИНА

Скопје, мај, 2002 година

I. ИДЕНТИФИКАЦИОНИ ПОДАТОЦИ

I.1. Назив на наставниот предмет: ХЕМИЈА

I.2. Вид на средно образование: ГИМНАЗИСКО

I.3. Диференцијација на наставните предмети: ОПШТООБРАЗОВЕН

I.4. Година на изучување на наставниот предмет: ТРЕТА

I.5. Број на часови:

- неделно: 2 часа
- годишно: 72 часа

I.6. Статус на наставниот предмет: ЗАДОЛЖИТЕЛЕН

II. ЦЕЛИ НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

II.1. Општа цел на наставата по хемија е ученикот да се здобие со знаења и да развие способности кои ќе му овозможат тој да стекне знаења и умеења потребни за следење на наставата во високото образование, идната професионална работа, секојдневниот живот и за самообразование како и да сфати дека живее во хемиска средина и да бара логичко објаснување за хемиските појави во животната средина и последиците од нив.

II.2. Посебни цели

Ученикот:

- правилно да ја објаснува и применува стручната терминологија;
- да познава и применува номенклатура по IUPAC на органските соединенија;
- да разликува видови хемиски реакции типични за органските соединенија, да ги забележува промените при хемиските реакции и да изведува заклучоци;
- да воспоставува врска меѓу состав на соединение, присуство на функционална група, хемиски и физички својства и примена;
- да ги презентира податоците според определени барања;
- да изведува елементарни обиди;
- да користи различни извори на информации од областа на хемијата.

III. ПОТРЕБНИ ПРЕТХОДНИ ЗНАЕЊА

Познавања од структура на атом, периоден систем на елементите, хемиски врски и хемиски процеси.

IV. ОБРАЗОВЕН ПРОЦЕС

IV.1. Структура на содржините за учење

Содржини	Бр. на час.	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу содржините и меѓу предметите
<p>I. ВОВЕД ВО ОРГАНСКАТА ХЕМИЈА</p> <p>1. СТРУКТУРА НА ЈАГЛЕРОДНИОТ АТОМ И НА ОРГАНСКИТЕ СОЕДИНЕНИЈА</p> <p>2. КЛАСИФИКАЦИЈА НА ОРГАНСКИТЕ СОЕДИНЕНИЈА</p>	8	<p><i>Ученикот:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - да набројува можности за класификација на органските соединенија; - да разликува вид на јаглероден атом во низа, хемиски формули, циклично од ациклично соединение; - да интерпретира преку примери предмет и значење на органската хемија, поими: органска хемија и органски соединенија, супстрат, реагенс, функционални групи, хомологија, хомологни соединенија, хибридизација, радикали и изомерија; - да објаснува структура на јаглероден атом и хемиски врски како последица на електронска конфигурација; - да изведува едноставни обиди. 	<p>Демонстрација на:</p> <ul style="list-style-type: none"> - филм, текстови и др. занимливости, научници и слично од областа на органската хемија. <p>Вежби со атомски модели</p> <p>Лабораториски вежби:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Докажување на јаглерод, водород, кислород, азот и сулфур во состав на органските соединенија. 	<p>Хемија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - структура на атом и хемиски врски; - периоден систем на елементите. <p>Биологија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Органските соединенија и живите организми <p>Физика:</p> <ul style="list-style-type: none"> - структура на материјата.

Содржини	Бр. на час.	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу содржините и меѓу предметите
<p>II. ЈАГЛЕВОДОРОДИ</p> <p>1. АЛКАНИ</p> <p>2. АЛКЕНИ</p> <p>3. ЦИКЛОАЛКАНИ И ЦИКЛОАЛКЕНИ</p> <p>4. АЛКИНИ</p>	<p>28</p> <p>18</p>	<p><i>Ученикот:</i></p> <p>- да препознава и да разликува вид на соединение од дадена формула и вид на хемиска реакција;</p> <p>- да објаснува со примери значење на поими алкани, алкени, циклоалкани и циклоалкени, диени, алкини, алкил и арил радикали, реакции на супституција, адиција и полимеризација, видови на хибридизација и изомерија;</p> <p>- да применува номенклатура на соединенија по IUPAC (од формула име и обратно);</p> <p>- да претставува со хемиска равенка хемиски реакции за добивање и својства на одделни групи соединенија;</p> <p>- да поврзува структура на јаглеводороди со хемиски</p>	<p>Демонстрирање на:</p> <p>- табели со физички својства на одделни групи на соединенија и дискусија по нив;</p> <p>- модели на молекули од соединенија</p> <p>Откривање својства на претставници од одделните групи на соединенија</p> <p>Вежби:</p> <p>- извори на хемиски информации.</p> <p>Проекти:</p> <p>- Природни полимери</p> <p>-Семоќните полимери и други.</p>	<p>Хемија:</p> <p>- хибридизација и типови хибридизација;</p> <p>- хемиски врски.</p>

	својства и примена.	
--	---------------------	--

Содржини	Бр. на час.	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу содржините и меѓу предметите
5. АРЕНИ	10	<p><i>Ученикот:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - да познава извори на хемиски информации и начин на користење, соединенија со повеќе прстени на бензен; - да разликува бензен и негови хомолози од циклоалкени, вид изомери од ди и три супституенти; - да објаснува со пример структура на ароматични соединенија и својства на арени како последица на хемиските врски; - да споредува, коментира и анализира податоци од табели и својства на групи на соединенија и да изведува заклучоци; - да претставува со хемиска равенка карактеристични реакции за бензен хомолози; - да применува номенклатура по IUPAC. 	<p>Откривање својства на бензен и на неговите хомолози.</p> <p>Вежби со атомски модели:</p> <ul style="list-style-type: none"> - структура на бензен и негови хомолози <p>Презентација на проектите од работните групи</p>	<p>Хемија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - хибридизација на јаглороден атом; - единечна и двојна врска; - реакции на супституција

Содржини	Бр. на час.	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу содржините и меѓу предметите
<p align="center">III. ОРГАНСКИ СОЕДИНЕНИЈА СОСТАВЕНИ ОД КИСЛОРОД И АЗОТ</p> <p align="center">1. АЛКОХОЛИ И ФЕНОЛИ</p>	<p align="center">30</p> <p align="center">8</p>	<p><i>Ученикот:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - да препознава алкохоли и феноли од дадена формула или име; - да разликува вид на алкохоли спрема број на ОН групи и вид на јаглероден атом; ароматичен алкохол од фенол; - да објаснува структура на хидроксилна група и својства на соединенија на пример на етанол и фенол; - да споредува, анализира и изведува заклучоци од податоци од табели; - да претставува со хемиска равенка типични реакции; - да применува номенклатура по IUPAC и познава тривијални имиња; - да поврзува состав, својства и употреба на алкохоли (метанол, етанол, гликол, 	<p>Откривање својства на алкохоли:</p> <ul style="list-style-type: none"> - растворливост на алкохолите и алкохолот како растворувач; - реакции со метали; - реакции на естерификација <p>-алкохолно вриење.</p> <p>Дискусија</p> <ul style="list-style-type: none"> - по табели; - користа и штетата од алкохолите. <p>Работа со атомски модели:</p> <ul style="list-style-type: none"> - моделирање на молекули од различни видови алкохоли и фенол. 	<p>Хемија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - функционални групи; - процес на дестилација и фракциона дестилација; - ферменти. <p>Биологија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - болести на зависност; - ензими.

		глицерол) и феноли.	
--	--	---------------------	--

Содржини	Бр. на час.	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу содржините и меѓу предметите
2. АЛДЕХИДИ И КЕТОНИ	7	<p>Ученикот:</p> <ul style="list-style-type: none"> - да препознава алдехиди и кетони како вид соединение од дадена формула или име; - да разликува вид на алдехиди и кетони според составор; - да објаснува структура на карбонилна група, својства на соединенија како последица на функционалната група на примерите на пропаналот и пропанонот; - да претставува со хемиска равенка карактеристични реакции; - да применува номенклатура по IUPAC и да познава тривијални имиња; - да следи генетска врска алкохол (примарен, секундарен), алдехид, кетон; - да поврзува структура, својства и примена на 	<p>Лабораториски вежби:</p> <ul style="list-style-type: none"> - реакција со фелингов раствор; - реакција на сребрено огледало; - пропанонот како растворувач и растворање на ацетонот во вода; - полимеризација на метанал. <p>Работа со модели:</p> <ul style="list-style-type: none"> - моделирање на молекули од алдехиди и кетони. 	<p>Хемија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - функционални групи; - хемиски реакции во органска хемија <p>Биологија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - јаглехидрати.

		соединенијата.	
--	--	----------------	--

Содржини	Бр. на час.	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу содржините и меѓу предметите
3. КАРБОКСИЛНИ КИСЕЛИНИ И ЕСТЕРИ	9	<p><i>Ученикот:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - да препознава органски киселини и естри од дадена формула или име; - да разликува киселини според број на функционални групи и радикали; маст од масло според составот; - да објаснува структура на карбоксилна група, својства на киселините и примената како последица на функционална група на примерите на оцетната киселина; - да претставува со хемиска формула претставници од различни видови киселини и со равенка типични реакции; - да применува номенклатура по IUPAC и да познава тривијални имиња; - да следи генетска врска алкохол, алдехид, киселина. 	<p>Работа во групи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - реакции со метали; - реакција на естерификација; - добивање на сапун. <p>Дискусија по табели:</p> <ul style="list-style-type: none"> - физички својства на киселините. <p>Работа со модели:</p> <ul style="list-style-type: none"> - моделирање на молекули од киселини <p>Графички организер:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Хемиска мапа (за соединенијата составени од јаглерод, водород и кислород). 	<p>Хемија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - хемиски реакции во органска хемија; - алкохоли; - алдехиди и кетони. <p>Биологија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - масти и масла.

Содржини	Бр. на час.	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу содржините и меѓу предметите
<p align="center">4. ОРГАНСКИ СОЕДИНЕНИЈА СО АЗОТ</p>	<p align="center">6</p>	<p><i>Ученикот:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - да препознава аминокиселини, нитросоединенија, амини и пептиди како вид соединенија ако е дадена формулата или името; - да разликува нитросоединение од аминосоединение и естер на азотната киселина; - да објаснува структура на аминокиселини, amino група и пептидна врска и својствата на соодветните соединенија; - да претставува со хемиска формула соединенија и со равенка типични реакции; - да поврзува структура, својства и примена на соодветните соединенија и значење за животот. 	<p>Лабораториски вежби во групи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - докажување на азот во состав на органските соединенија и прехранбени артикли; - дали амините се бази? <p>Реферати:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Експлозиви - Азотот во состав на биосоединенијата - Значењето на хетероцикличните соединенија <p>Дискусија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Што, која и како да избереме за матурска тема? 	<p>Хемија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - хемиски реакции во органска хемија; - функционални групи. <p>Биологија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - белковини

Содржини	Бр. на час.	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу содржините и меѓу предметите
<p>IV. РЕАКТИВНОСТ И ТИПОВИ НА ОРГАНСКИ РЕАКЦИИ</p> <p>1. ЕЛЕКТРОНСКИ ЕФЕКТИ</p> <p>2. РЕАКЦИИ ВО ОРГАНСКА ХЕМИЈА</p>	6	<p><i>Ученикот:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - да препознава електрофил и нуклеофил, радикал и тип на хемиска реакција од дадена формула и хемиска равенка; - да разликува електрофил од нуклеофил, јон (карбо анјон и карбо катјон) од радикал и тип на хемиска реакција; - да објаснува преку примери значење на поими индуктивен, резонантен и просторен ефект, хомолитичко и хетеролитичко раскинување на врска, електрофилен, нуклеофилен и радикален механизам на реакции; - да претставува со хемиска равенка механизми на реакции; - да поврзува структура на 	<p>Вежби во групи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - работа со атомски модели. <p>Изработка на шеми за механизми на реакции карактеристични за определени групи на соединенија.</p> <p>Натпревари на групи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Колку ги познаваме органските соединенија и реакциите? 	<p>Хемија:</p> <ul style="list-style-type: none"> - хемиски реакции во органска хемија; - функционални групи.

		соединение со реактивност.		
--	--	----------------------------	--	--

IV.2. Наставни методи и активности на учење

Наставата ќе се реализира преку комбинација на повеќе форми и методи. Најчесто ќе се користат **методите: демонстрација** (експеримент, филм, фотографија, шема, табела, модели)- од наставникот или ученикот, **експериментирање** (процес, појава), **дискусија, работа со текстови и изведување едноставни истражувања** (теоретски, мониторинг, експериментални) и **лабораториски вежби** (индивидуално и групно).

Активности на ученикот: се **интересира, поставува** прашања, **искажува** свое мислење, **нуди** решенија, **набљудува, открива** (својства, промени), **евидентира** податоци, **проверува, дискутира, усогласува** мислења со членови на група.

Активности на наставникот: **планира, прави подготовки** (просторни, наставни средства, дидактичко-методички), **поставува проблем, дава насоки, набљудува, помага, координира и надгледува** работа на групи и поединци, **презентира информации, демонстрира, следи, вреднува** (своја и работа на учениците) и **воспоставува** позитивна педагошка комуникација со ученици и наставници.

IV.3. Организација и реализација на наставата

Процесот на учење ќе се изведува преку **теоретска** настава и часови за лабораториски вежби. Фондот на часови даден по одделни теми е ориентационен. Часовите за лабораториски вежби не се издвоени како посебни во наставниот план. Начинот на нивната организација и реализација се остава на избор на наставникот зависно условите во училиштето.

IV.4. Наставни средства и помагала

IV.4.1. Наставни средства

- *PC со принтер, видео/ТВ и графоскоп.*

- *Лабораториски прибор и хемикалии:*

Согласно содржината на програмата и потребите опфатени во графата “Дидактички насоки” (за лабораториски вежби со индивидуална работа или во групи каде што е нагласено и метод на демонстрација).

- **Аудио-визуелни средства:** компакт дискови од областа на хемијата; видеокасети (за програмирани содржински секвенци, готови или преснимувани од ТВ).

- **Илустративни материјали:** цртежи, табели, шеми, фотографии, графофолии и др.

- **Модели:** атомски и орбитални.

IV.4.2. Учебници и учебни помагала за ученикот

- *Учебник по хемија изработен според барањето на програмата*

- *Дидактички материјали*

- *Учебници од домашни и странски автори за средно и високо образование.*

- *Енциклопедии, хемиски атласи, списанија и др.*

4.4.3 Дополнителна литература за наставниците:

- *Прирачник за наставата по хемија*

- *Практикум за лабораториски вежби*

- *Методика по хемија*

- *Учебници по хемија од домашни и странски автори*

- *Енциклопедии, хемиски атласи, списанија и др.*

V. ОЦЕНУВАЊЕ НА ПОСТИГАЊАТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Оценувањето на постигањата на учениците треба да биде резултат на континуирано следење и вреднување на знаењата и умењата конкретизирани во графата “Конкретни цели”, како и залагањето и активноста на ученикот во текот на наставата. Вреднувањето ќе се врши со различни постапки, форми и инструменти (усно -излагање, разговор, писмено -тестови на знаења на определени тематски целини и сегменти, следење и резултати од практични активности и др.).

VI. КАДРОВСКИ И МАТЕРИЈАЛНИ ПРЕДУСЛОВИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

Основни карактеристики на наставникот

Покрај условите пропишани во Законот за средно образование, наставникот во процесот на наставата треба да поседува (или да се стреми да ги достигне) карактеристики како:

- **организатор** на наставата: планира активности, методи, форми, наставни средства, дидактички материјали, осмислува редослед, динамика и организација и врши соодветни материјално-технички и организациски подготовки;
- **предавач**: од улога на предавач кој само кажува, преминува во предавач кој поставува проблем, иницира љубопитство, расправа, мотивира, соопштува информации, демонстрира, дополнува, објаснува, споредува, воспоставува врски меѓу поимите и укажува на причинско-последични врски;
- **стручњак**: следи најнови достигнувања во наставната област (и предмети со кои воспоставува корелативни врски), дава точни информации, усовршува модели и техники за реализирање на наставниот процес соодветно на способностите и интересите на ученикот како единка;
- **личност**: поседува систем на вредности со кои влијае на ученикот, партнер во работата, толерантен, помага, охрабрува, поттикнува позитивни вредности и интереси;
- **оценувач**: континуирано следи, проценува и оценува активности, однесување на ученикот и постигнати резултати во област на знаења и умења и позитивни промени во карактеристики на личноста на ученикот;
- **самокритичен** и проценувач на сопствените залагања, активности и резултати.

Стандард за наставен кадар

1. Завршени студии по хемија, наставна насока, VII-1
2. Завршени студии по хемија - Применета насока и се здобил со педагошка, психолошка и методска подготовка на соодветен факултет, VII-1

Стандард за простор

Наставата ќе се реализира во училишница која одговара на стандардот за простор, наменета само за настава по хемија и лабораторија (или соодветно опремен кабинет) во чиј состав влегува помошна просторија. Просториите треба да бидат снабдени со водоводна и електрична инсталација, дигестор и да поседуваат добро проветрување.

VII. ДАТУМ НА ИЗРАБОТКА И НОСИТЕЛИ НА ИЗРАБОТКАТА НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

Датум на изработка: мај 2002 година

Состав на работната група:

1. Гордана Донева-Атанасоска, советник, Биро за развој на образованието во Македонија, Скопје, **раководител**
2. Проф. д-р Зоран Здравковски, ПМФ, Скопје,
3. Снежана Малцова-Мироновска, професор во Гимназија “Ј. Б. Тито”, Скопје,
4. Елизабета Софрониевска, професор во Гимназија “Орце Николов”, Скопје.

VIII . ПОЧЕТОК НА ПРИМЕНА НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

Примената на програмата започнува на 1. 09. 2003 година

IX. ОДОБРУВАЊЕ НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

Наставната програма за ХЕМИЈА ја одобри (донесе) _____ година.
со решение број _____ од _____ година.